

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันในเมืองของประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศรวมถึงประเทศไทย กำลังประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มากมายที่มีแนวโน้มว่าจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ตามการเพิ่มของประชากรในเมือง เช่น มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียง ปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูล และมลพิษจากสารอันตรายและของเสียอันตราย เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตเมืองที่มีการกระจุกตัวอย่างหนาแน่นของประชากร ปัญหาสิ่งแวดล้อมเมืองที่พบเห็นทั่ว ๆ ไป นอกจากปัญหามลพิษต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีก ได้แก่ ปัญหาความแออัดของประชากร ความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภคโดยเฉพาะบริเวณชุมชนแออัด ปัญหาการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ไม่เหมาะสม เช่น สร้างที่อยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์รูกำทางน้ำสาธารณะ เส้นทางสัญจร เขตโบราณสถานและพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ รวมทั้งปัญหาจราจร ปัญหาน้ำท่วมขัง ปัญหาทัศนียภาพ การขาดแคลนพื้นที่สีเขียวและพื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เป็นต้น (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541)

นอกจากผลเสียที่เกิดขึ้นกับประชาชนโดยตรงเนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้แล้ว ผลเสียที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือด้านเศรษฐกิจของชาติในแง่ของการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนสูญเสียรายได้ และในปีหนึ่ง ๆ รัฐต้องเสียค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูและแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก เช่น ในระหว่างปีพ.ศ.2537-2540 ต้องใช้งบประมาณในโครงการแก้ไขปัญหามลพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ถึง 95.45 ล้านบาทและจังหวัดลำพูน 7.40 ล้านบาท (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2540) โดยสาเหตุสำคัญที่สุดของปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ก็คือการเพิ่มขึ้นของประชากร ซึ่งทำให้มีการบริโภคทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น ปริมาณของเสียที่ปล่อยสู่สิ่งแวดล้อมก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัวด้วย จากผลการวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2538) พบว่าในชุมชนขนาดเล็กมีอัตราการผลิตมูลฝอยเฉลี่ยรายคนเท่ากับ 0.4 – 0.56 กิโลกรัม/วัน ส่วนในชุมชนขนาดใหญ่ที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น อัตราการผลิตมูลฝอยเฉลี่ยรายคนพบว่ามีถึง 0.66 – 0.85 กิโลกรัม/วัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเมืองต่าง ๆ ส่วนเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น โดยมีแหล่งกำเนิดแตกต่างกันไป ทั้งแหล่งกำเนิดในครัวเรือน ชุมชน ยานพาหนะและโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ใน

อนาคตเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นปริมาณของเสียก็ย่อมจะมากขึ้นตามไปด้วย การที่จะปล่อยให้ธรรมชาติเป็นผู้จัดการปัญหาเหล่านี้เองจึงเป็นไปได้ยาก มนุษย์จึงจำเป็นต้องเข้ามาจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยตนเอง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้มีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้จากภาครัฐ โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การตราพระราชบัญญัติและกฎหมายต่าง ๆ ออกมาใช้บังคับ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2518 และแก้ไขในปี 2535 เป็นต้น แต่เนื่องจากเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการมีจำกัด ส่วนใหญ่มีแต่มาตรการกำกับและสั่งการ ในลักษณะการบังคับและควบคุมโดยใช้มาตรการทางกฎหมาย (พัคตร์วิมล เพียรล้ำเลิศ, 2539) และรูปแบบการจัดการแบบแยกส่วน หน่วยงานราชการต่าง ๆ ปฏิบัติภารกิจของตนโดยไม่มีการประสานงาน แผนงานและงบประมาณตามผังเมืองรวม ประกอบกับข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากรที่ไม่เพียงพอ ซึ่งมีผลต่อการลงทุนและปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมได้หมด รวมถึงการขาดการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ปัญหานี้จึงยังคงอยู่และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้น เพราะการแก้ไขปัญหายังขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2540) ซึ่งมีส่วนโดยตรงในการทำให้เกิดปัญหา

เมื่อองค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมสุดยอด ว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี พ.ศ.2535 เพื่อแสวงหาแนวคิดใหม่ในการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยพิจารณาความเหมาะสมทางกายภาพและภูมินิเวศของท้องถิ่น ผสานการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคมและนิเวศ เป็นการพัฒนาสังคมหรือชุมชนที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ในการประชุมดังกล่าวได้มีการเสนอ “ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” (Rio’s Declaration on Environment and Development) ต่อบรรดาประเทศภาคีสมาชิกเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาของแต่ละประเทศให้บังเกิดผลในเชิงปฏิบัติภายใต้กรอบของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ในกระบวนการพัฒนาดังกล่าว ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาระบุว่า จำเป็นต้องส่งเสริมสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อกำหนดชะตากรรมของตนเอง โดยถือว่าความพยายามในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเป็นการต่อสู้ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เพราะว่าชุมชนในท้องถิ่นมีบทบาทที่สำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เพราะพวกเขามีความรู้และการปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ดังนั้นรัฐควรจะรับรู้และสนับสนุนความเป็นเอกลักษณ์ วัฒนธรรมและความต้องการของพวกเขา และให้อำนาจชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อความสำเร็จในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (UNCED, 1992)

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ว่าด้วยเรื่องศักดิ์ศรีสิทธิเสรีภาพของประชาชน (ราชกิจจานุเบกษา, 2540) มาตรา 46 มีสาระสำคัญว่าบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและ ยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ และมาตรา 56 มีสาระสำคัญว่าสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชนในการบำรุงรักษา การได้ประโยชน์ และการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตย่อมได้รับความคุ้มครอง การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบบางอย่างรุนแรงจะกระทำมิได้ จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวนั้นไม่เพียงพอ เนื่องจากข้อจำกัดดังที่ได้กล่าวมาแล้วประกอบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นทุกคนมีส่วนสำคัญในการที่ทำให้เกิดปัญหา หากชุมชนไม่มีความรู้ความเข้าใจและความตระหนักถึงสถานการณ์และความรุนแรงของปัญหา และไม่ให้ความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาแล้ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ย่อมไม่อาจที่จะแก้ไขหรือคลี่คลายสถานการณ์ลงไปได้

เทศบาลเมืองลำพูน ได้จัดตั้งชุมชนย่อยขึ้นตามนโยบายของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ตามหนังสือกระทรวงมหาดไทยที่ มท/0413/ว 1553 ลงวันที่ 29 ธันวาคม 2530 เรื่องการจัดตั้งชุมชนเพื่อพัฒนาเทศบาลและสุขาภิบาล ที่กำหนดให้การปกครองท้องถิ่นทุกรูปแบบรวมทั้งเทศบาลส่งเสริมให้ชุมชนเมืองจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้น โดยการรวมตัวกันของประชาชนในชุมชนและให้กำหนดรูปแบบชุมชนย่อยขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งชุมชนย่อยเหล่านี้ หมายถึง ชุมชนในเขตเทศบาลที่ประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีสภาพพื้นที่หรือภูมิศาสตร์ร่วมกัน เช่น ในแนวถนน ตรอก ซอย อาคารเรือนแถวเดียวกัน หรือมีลักษณะเป็น บล็อกหรือโซนเดียวกัน เทศบาลได้แบ่งพื้นที่ภายในเขตเทศบาลออกเป็นชุมชนต่าง ๆ รวม 15 ชุมชน และจัดตั้งองค์การของชุมชนขึ้น ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน (กช.) คณะกรรมการแม่บ้านชุมชน (กม.) อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.) โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนต่าง ๆ ในเขตเทศบาลได้มีการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการป้องกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อลดภาระในการปฏิบัติงานของเทศบาล และเพื่อประสานส่งเสริมความร่วมมือของชุมชนกับเทศบาลในการช่วยกันส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมหรือประเพณีท้องถิ่น และสะท้อนปัญหา ความต้องการตลอดจนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เพราะตระหนักว่าชุมชนเหล่านี้มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง

ชุมชนเมืองลำพูนให้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม เห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ.2537 - 2538 ซึ่งเกิดปัญหาแม่น้ำกว่งเน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็นรบกวน ปลาในแม่น้ำกว่งตายและเกิดสารปนเปื้อนในน้ำประปา ชุมชนต่าง ๆ ที่มีความสนใจในสิ่งแวดล้อมร่วมกันจึงรวมกลุ่มกันเพื่อเข้าไปดูสาเหตุของปัญหา ซึ่งพบว่าคือโรงงานประกอบการที่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำกว่ง จึงแจ้งไปที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ซึ่งได้ส่งคนเข้าไปจัดการปัญหาคือปิดประตูระบายน้ำเสียของโรงงานประกอบการไม่ให้ไหลลงสู่แม่น้ำกว่ง แต่มีปัญหาคือถูกผู้ประกอบการฟ้องร้องดำเนินคดีกลับต่อผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนและสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำพูน ว่าเข้าไปบุกรุกและทำลายทรัพย์สิน เพราะมี พ.ร.บ.โรงงานอุตสาหกรรมรองรับอยู่ เป็นเหตุให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน ต้องออกมาขอให้ชุมชนถอนแจ้งความ ทำให้ชุมชนต้องยุติบทบาทในเชิงรุกและเปลี่ยนแนวทางในการตั้งรับโดยริเริ่มโครงการเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำกว่ง ซึ่งเป็นแนวคิดของชาวบ้านที่ไม่มีเครื่องมือในการวัดคุณภาพน้ำ โดยมีความคิดว่าให้ปลาเป็นเครื่องตอร์อง หากน้ำเสียมากปลาตายจะมีสิทธิแจ้งความดำเนินคดีต่อผู้ที่ทำให้น้ำเสียได้ ผลการดำเนินการร่วมกันเหล่านี้ปรากฏว่าปลาที่เลี้ยงไว้ในกระชังอยู่ได้ เนื่องจากทางโรงงานประกอบการส่งคนมาดูแลตรวจสอบคุณภาพน้ำจนทำให้คุณภาพน้ำในแม่น้ำกว่งดีขึ้น

จากการต่อสู้และดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชนจนประสบความสำเร็จในเรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของบทบาทด้านอื่น ๆ ของชุมชนในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมซึ่งในปัจจุบันชาวชุมชนเมืองลำพูนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทั้งโครงการที่เทศบาลจัดทำขึ้นและโครงการที่ชุมชนเสนอขึ้นเอง เช่น โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชน โครงการร้านอาหารพิทักษ์รักษาน้ำกว่ง โครงการบ้านน่ายุ่อยู่เศรษฐกิจพอเพียง นอกจากประเด็นที่ได้กล่าวถึงแล้ว งานอีกด้านหนึ่งที่มีความเด่นชัดคือการทำงานและจัดกิจกรรมด้านการจัดการมูลฝอย โดยชุมชนได้จัดทำโครงการคัดแยกขยะและรณรงค์ขอความร่วมมือจากครัวเรือนต่าง ๆ ภายในเขตเทศบาลในการคัดแยกขยะเปียก ขยะแห้ง และยังได้ร่วมกันจัดตั้งร้านค้ารับซื้อเศษขยะที่สามารถนำไปขายได้ ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดความสะดวกและประหยัดในการเก็บขนขยะมูลฝอยของเทศบาล โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการกำจัดขยะมูลฝอยของครัวเรือนภายในชุมชน ลดปริมาณขยะของเทศบาลและนำรายได้ไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งโครงการต่าง ๆ ของชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างสม่ำเสมอโดยตลอด เนื่องจากในการเสนอโครงการต่าง ๆ ของชุมชนหรือเทศบาลเสนอโครงการต่าง ๆ ขึ้นมานั้น ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นในการประชุมหารือภายในชุมชนหรือที่สำนักงานเทศบาล ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เป็นผลให้โครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก จะเห็นได้ว่านอกจากชาวชุมชนเมืองลำพูนจะมี

ความตระหนักในสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชนเพราะพวกเขาเป็นผู้ประสบกับปัญหาด้วยตนเองแล้ว พวกเขายังมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน มีศักยภาพในการที่จะเป็นผู้นำในการจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองในด้านต่าง ๆ

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในสาขาวิชากฎนิศาสตร์ และจากสถานการณ์ความเคลื่อนไหวทางด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูนดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดประเด็นปัญหาทางกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นปัญหาด้านกฎหมายในเชิงนิเวศวิทยามนุษย์ ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ การกระจายตัวของสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมของมนุษย์ โดยมุ่งเน้นที่การจัดการของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น

การจัดการสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ดังกล่าว ที่แสดงออกมาในรูปของการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจและเกิดคำถามในการวิจัย โดยมุ่งไปยังประเด็นที่ว่าในเขตชุมชนเมืองลำพูนและชุมชนย่อยต่าง ๆ มีปัญหาสิ่งแวดล้อมในด้านใดบ้าง และชุมชนมีการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อย่างไร รวมถึงชุมชนมีส่วนร่วมอย่างไรในการจัดการสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขหรืออิทธิพลของปัจจัยใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำไปใช้เพื่อแบบอย่างในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนเมืองอื่น ๆ ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์สิ่งแวดล้อมภายในเขตเมืองลำพูน ในด้านสภาพปัญหา สาเหตุ ความรุนแรงและผลกระทบ

1.2.2 เพื่อศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนเมืองลำพูน ในแง่พัฒนาการ วิธีการจัดการ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อม

1.2.3 เพื่อศึกษาบริบทและเงื่อนไขการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูน

1.2.4 เพื่อศึกษาการดำเนินงานขององค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในเขตเมืองลำพูน

1.3 สมมุติฐานการศึกษา

1.3.1 การจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูน มีพัฒนาการมาจากการริเริ่มของชุมชน และการส่งเสริมจากภาครัฐแล้วนำไปสู่การจัดการของชุมชนเอง โดยมีภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุน

1.3.2 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน รวมถึงการได้รับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่แตกต่างกันส่งผลให้ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูนแตกต่างกันด้วย

1.4 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

14.1 การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กิจกรรมที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ อาจเป็นความพยายามโดยลำพังหรือร่วมกันอย่างมีจิตสำนึกและชอบด้วยเหตุผล ตามความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นที่ให้ประโยชน์ตามความต้องการของมนุษย์ โดยพิจารณาตรวจสอบสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อย่างถี่ถ้วนแล้วตัดสินใจว่าจะทำอะไรที่ต้องการโดยไม่เกิดอันตรายเพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ยอมรับได้ของชุมชน และเพื่อปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนมาสู่สภาพที่ยอมรับได้ และสำหรับการจัดการสิ่งแวดล้อมในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะหมายถึงเฉพาะด้านที่ชุมชนจัดการ กล่าวคือด้านน้ำเสีย ขยะ และการปรับปรุงภูมิทัศน์

1.4.2 การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการตัดสินใจและการกระทำ ในกระบวนการตัดสินใจนั้นเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคม ส่วนการกระทำเป็นการกระทำโดยความสมัครใจต่อกิจกรรมและโครงการ โดยการมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาตั้งแต่ขั้นตอนการค้นหาค้นคว้าไปจนถึงการประเมินผล

1.4.3 ชุมชนเมืองลำพูน หมายถึง ชุมชนย่อยที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองลำพูน ที่จัดตั้งขึ้นโดยเทศบาลเมืองลำพูนตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทย

1.5 ขอบเขตการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาในครั้งนี้คือ เขตเทศบาลเมืองลำพูน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 6 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ 685 กิโลเมตร และทางรถไฟ 726 กิโลเมตร ลักษณะพื้นที่ของเทศบาลตั้งอยู่บนที่ราบทางทิศตะวันตกของแม่น้ำกวาง บางส่วนอยู่ในเขตคูเมืองโบราณ มีถนนสายสำคัญผ่านกลางเมือง คือ ถนนเจริญราษฎร์ ซึ่งเป็นถนนที่ใช้ในการคมนาคมไปจังหวัดเชียงใหม่ และถนนอินทโยชย์ที่เชื่อมต่อจากถนนเจริญราษฎร์ มีอาคารบ้านเรือนตลอดจนอาคารพาณิชย์คั่นกันไปกับถนนดังกล่าวเป็นจำนวนมาก เขตเทศบาลเมืองลำพูนมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมือง ลำพูน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลคันธง อำเภอเมือง ลำพูน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลเวียงของ อำเภอเมืองลำพูน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลคันธงและตำบลเหมืองง่า อำเภอเมือง ลำพูน

เทศบาลเมืองลำพูนเป็นเทศบาลขนาดเล็ก และในเขตเทศบาลมีประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่ยาวนาน โดยมีลักษณะความเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ประชาชนมีความเกี่ยวพันกันทางด้านชาติพันธุ์ มีความผูกพันกันในชุมชน อีกทั้งมีองค์กรชุมชนในการดูแล ควบคุมและจัดการปัญหาด้านต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งเงื่อนไขต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการที่คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสภาผู้แทนราษฎร คัดเลือกเทศบาลเมืองลำพูนเป็นต้นแบบเทศบาลทั่วประเทศ ในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

ภายในเทศบาลเมืองลำพูนได้แบ่งพื้นที่ต่าง ๆ ออกเป็นชุมชนย่อย รวมทั้งหมด 15 ชุมชน (ตาราง 1.1) ดังนี้

ตาราง 1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเมืองลำพูนในปี พ.ศ.2544

ชุมชน	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวน ครอบครัว	จำนวน ประชากร
1.ชุมชนไถ่แก้ว	0.35	266	266	1,023
2.ชุมชนสันป่ายางหลวง	0.16	115	115	428
3.ชุมชนบ้านท่า – ท่านาง	0.16	117	117	432
4.ชุมชนประตูลี้	0.21	173	173	533
5.ชุมชนพระคงถ้ายี่	0.09	75	75	300
6.ชุมชนสันป่ายางหน่อม	0.25	125	125	489
7.ชุมชนจามเทวี	0.34	123	123	800
8.ชุมชนหนองเส้ง	0.58	163	163	593
9.ชุมชนมหาวัน	0.33	320	320	1,381
10.ชุมชนช่างฆ้อง	0.26	119	119	462
11.ชุมชนท่าขาม – บ้านฮ่อม	0.10	208	208	639
12.ชุมชนสันคอนรอม	0.49	200	200	917
13.ชุมชนสวนดอก	0.13	142	142	617
14.ชุมชนหน้าสถานีรถไฟ	0.29	44	44	238
15.ชุมชนบ้านหลวง	0.44	170	170	694
รวม	4.18	2360	2360	9546

ที่มา: เทศบาลเมืองลำพูน, 2544

1.5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

-ประเด็นในการวิเคราะห์ครั้งนี้อยู่ที่ การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนในแง่พัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อม และบริบทต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูน โดยเน้นให้ความสำคัญต่อการจัดการขยะ ปัญหาน้ำเสีย การปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชนเป็นสำคัญ

-หน่วยการวิเคราะห์คือ ชุมชนเมืองลำพูน โดยแบ่งความสนใจตามประเด็นที่ศึกษาในกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มชุมชน ศึกษาในแง่ความคิดเห็นในด้านสถานการณ์สิ่งแวดล้อม ปัญหาที่ชุมชนประสบ สาเหตุของปัญหา ผลกระทบ และความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นต่อชุมชนและครัวเรือน รวมถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ในด้านการร่วมตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติดำเนินงาน การร่วมรับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและการจัดการสิ่งแวดล้อม และการร่วมประเมินผล ตลอดจนเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูน ส่วนกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ ศึกษาในแง่การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านแผนงาน โครงการและนโยบายด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม สำหรับภาคเอกชนและกลุ่มองค์กรชุมชน ศึกษาในแง่แผนงาน/โครงการ และแนวทางสนับสนุนการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม

1.6 การนำเสนอเนื้อหาของวิทยานิพนธ์

บทที่ 1 เป็นบทนำที่กล่าวถึงปัญหาและความสำคัญของประเด็นปัญหาในการศึกษา เพื่อศึกษาการจัดการและองค์ประกอบต่าง ๆ ของการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูน โดยได้ระบุนวัตกรรมประสงค์ของการศึกษาและนำเสนอสมมุติฐานการศึกษา จากนั้นเป็นการนิยามศัพท์ขอบเขตการวิเคราะห์ ทั้งในด้านขอบเขตพื้นที่ศึกษาและขอบเขตเนื้อหาที่ศึกษา รวมถึงได้กล่าวถึงการนำเสนอเนื้อหาในการศึกษาของแต่ละบท

บทที่ 2 เป็นการทบทวนแนวคิดหลักใน 5 ประเด็น คือ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมกับพัฒนาการเศรษฐกิจและขนาดของพื้นที่ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อประยุกต์ใช้เป็นกรอบคิดในการศึกษา

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอวิธีการที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ตามขั้นตอนในการศึกษา นับตั้งแต่การวางแผนการดำเนินงาน การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การเลือกและสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประเด็นของคำถาม ตลอดจนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

บทที่ 4 ในบทนี้ได้ทำการศึกษาริบทในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนเมืองลำพูน ลักษณะทางภูมิศาสตร์และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ เป็นการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำเสนอข้อมูลของชุมชนเมืองลำพูนในด้านความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี ประชากร สภาพทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชนแล้วจึงแสดงบริบทของชุมชนย่อยในเขตเมืองลำพูน

บทที่ 5 นำเสนอข้อมูลที่ศึกษาค้นพบในพื้นที่ เกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมและความคิดเห็นในด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ชาวชุมชนเมืองลำพูนประสบ รวมถึงการศึกษาความพยายามในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนเอง เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและป้องกันปัญหาในระยะยาว และในส่วนท้ายบทได้นำเสนอระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองลำพูน เพื่อแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน โดยในบทนี้ได้ใช้แนวคิดหลักในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ภายในขอบเขตช่วงเวลาของการศึกษา

บทที่ 6 เป็นการศึกษาทางด้านบทบาทและการดำเนินงานของภาครัฐและภาคเอกชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองลำพูน จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์และทบทวนเอกสาร เพื่อนำเสนอข้อมูลของเจ้าหน้าที่เทศบาล ภาคเอกชนและองค์กรชุมชนในด้านการปฏิบัติงาน แผนงาน วิธีดำเนินงาน กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่พบจากการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมและชุมชน

บทที่ 7 เป็นบทสรุปที่แสดงให้เห็นถึงข้อค้นพบของการศึกษาในประเด็นเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนเมืองลำพูน ภายใต้การสนับสนุนและข้อจำกัดต่าง ๆ และข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา